

ترجمه انگلیسی این مقاله با عنوان:

Analysis of Spatial-Physical Changes of Urban Squares in Islamic Cities;

Case Studies: Martyrs' Square in Beirut, Marjah Square in Damascus and Taksim Square in Istanbul

در همین شماره به چاپ رسیده است.

واکاوی تغییرات فضایی-کالبدی میدان‌های شهری در شهرهای اسلامی؛

نمونه های مطالعاتی: میدان‌های شهدای بیروت، مرجه دمشق و تقسیم استانبول

نوید جهدی*^۱، میلاد فتحی^۲، جواد شکاری نیری^۳

۱. گروه معماری، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

۲. گروه معماری، واحد بروجرد، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران.

۳. گروه مرمت و احیای بناهای تاریخی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی^(ع)، قزوین، ایران.

طراحی شهری

مقاله تخصصی

چکیده:

میدان‌های شهری، بخش ارزشمندی از میراث شهرها هستند. در همین راستا، تحلیل و بررسی مؤلفه‌های گوناگون مؤثر در پیدایش میدان‌های شهری به عنوان فضایی عمومی در کشورهای اسلامی، موضوعی است که در این پژوهش به آن پرداخته شده است. نقش کلیدی میدان‌ها در ساختار شهرها، اهمیت شناخت مراحل تکوین و تطور آن‌ها را به منظور درک صحیح ساختار شهری در کشورهای اسلامی و تعمیم نتایج آن روشن می‌سازد. براین اساس و با هدف درک عمیق اهمیت میدان در ساختار شهرهای اسلامی، این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است که: نحوه شکل‌گیری و تغییرات فضایی-کالبدی میدان‌های شهری از جزئی نوظهور و حاشیه‌ای در ساختار شهرهای اسلامی تا بدل شدن به قلب تپنده‌ی این شهرها به چه صورت بوده است؟ این مقاله پژوهشی کیفی با رویکرد توصیفی-تحلیلی است که در آن از روش موردپژوهی استفاده شده است. محدوده مطالعه شامل میدان‌های "شهدای بیروت"، "مرجه دمشق" و "تقسیم استانبول" است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که در اواخر قرن ۱۹ میلادی، میدان‌های شهری به عنوان شکل جدیدی از فضای عمومی، در پاسخ به رشد بی‌سابقه جمعیت شهرها و به پشتوانه ثبات سیاسی و قدرت اقتصادی دولت حاکم، در این کشورهای اسلامی شکل گرفته است. به نحوی که ابتداء در مکانی خارج از حصار شهر قدیمی مکان‌یابی می‌شدند و با گذشت زمان و توسعه‌ی فیزیکی شهر نقش پراهمیتی در ساختار شهری پیدا می‌کرده اند و در نهایت با فراهم کردن بستر فضایی و کالبدی لازم جهت پشتیبانی و بروز رخدادهای اجتماعی، دارای معانی مدنی و یادمانی شده اند و به قلب تپنده شهرهای اسلامی بدل گشته‌اند.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۶/۱۷

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۱/۸/۱۴

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۹/۱۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۱/۹/۲۵

واژگان کلیدی:

میدان شهری،
میدان شهدای بیروت،
میدان مرجه دمشق،
میدان تقسیم استانبول،
شهرهای اسلامی.

* نویسنده مسئول: +989128632883, navid_jahdi@yahoo.com

مقدمه

کشورهای اسلامی و تعمیم نتایج آن روشن می‌سازد. براین اساس و با هدف درک عمیق اهمیت میدان در ساختار شهرهای اسلامی، این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است که نحوه شکل‌گیری و تغییرات فضایی-کالبدی میدان‌های برون‌شهری از جزئی نوظهور و حاشیه‌ای در ساختار شهرهای اسلامی تا بدل شدن به قلب تپنده این شهرها به چه صورت بوده است؟

چارچوب نظری

• میدان

میدان در طول شکل‌گیری شهرها تا دوران پیش از مدرنیته، عنصری حیاتی در تقویت هویت شهر به شمار می‌رفت؛ آگورا^۱، فروم^۲، بازار-میدان و پلازا^۳، اسامی مختلفی است که در جوامع مختلف به این عملکرد مشابه شهری، داده شده و با وجود تغییراتی در الگوی طراحی و سنج‌های متفاوت فرهنگی هر جامعه همگی براساس همان نیاز و مفهوم واحد اولیه طراحی شده‌اند (رحیمی، ۱۳۹۷: ۶۹). میدان، فضایی است عمومی و قابل استفاده برای همگان و این وجه تمایزی است بین یک میدان و فضای باز (حقیریان و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۶).

نویسندگان و نظریه‌پردازان داخلی و خارجی بسیاری به بحث پیرامون میدان پرداخته‌اند و هرکدام با تعاریف گوناگون میدان را تقسیم بندی کرده‌اند. برای مثال سلطان‌زاده در تعریف میدان می‌نویسد: "فضاهای باز وسیعی که دارای محدوده‌ای محصور یا کمابیش معین بودند و در کنار راه‌ها یا در محل تقاطع آن‌ها قرار داشتند و دارای کارکردی ارتباطی، اجتماعی، ورزشی، نظامی یا ترکیبی از دو یا چند کارکرد مزبور بودند، میدان نامیده می‌شدند" (سلطان‌زاده، ۱۳۸۹: ۸۲). همچنین راب کریر^۴ معتقد است که: "به‌احتمال قوی، اولین تمهیدی که انسان برای استفاده از فضای شهری به کار برد، میدان بود. میدان از تجمع خانه‌ها دورتادور فضایی باز به وجود می‌آید. این چیدمان کنترل بسیاری در فضای درونی با به حداقل رساندن سطوح خارجی و آمادگی در برابر حملات بیرونی را امکان‌پذیر ساخت" (کریر، ۱۳۸۳: ۱۶).

در تأویل واژه "میدان"، فضایی آشکار و غیرپوشیده منظور است که در "ملاً عام" یا در حضور "جماعات انسانی" قرار دارد. میدان متعلق خاص نیست و در معنای حقیقی خود جایی است که "امر مشترک" یا "جامع" تحقق می‌یابد. میدان جایی است که ذهن جمعی از آن، تعبیر مرکزیت دارد (اردلان، ۱۳۹۶: ۱۸). میدان‌های شهری گونه‌ای از فضاهای شهری هستند که امکان برقراری

کیفیت ویژه میدان‌های شهری که ناشی از انباشت لایه‌های کالبدی، اجتماعی و فرهنگی است، آن‌ها را به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر در ساختار شهری کشورها بدل کرده است. به‌عبارت‌دیگر، میدان‌هایی که به‌واسطه قرارگیری در بستر توسعه تاریخی، تکامل یافته‌اند به "قلب تپنده" شهرها بدل شده‌اند و محل انجام طیف وسیعی از مراسم و جشن‌ها و فعالیت‌ها هستند (Rabbat, 2012:199). در گذشته، شهر حداقل یک میدان اصلی بزرگ داشت که نزدیک دروازه و یا در مرکز شهر واقع بود. میدان‌های کوچکتر، مراکز محلات مسکونی را تشکیل می‌دادند. در بسیاری از شهرها میدانی بزرگ محل ورود به بازار اصلی به شمار می‌رفت (خیرآبادی، ۱۳۷۶: ۱۰۴).

در دوره پست مدرن که اکثر شهرهای اسلامی تحت سلطه سلسله‌های نظامی اداره می‌شدند، از میدان بیشتر برای تمرینات نظامی استفاده می‌شد؛ بنابراین میدان بیشتر فضای مختص حاکمان بود و هرگز به‌عنوان فضای شهری که در اختیار شهر و شهروندان باشد قرار نمی‌گرفت و به همین دلیل بیشتر با عنوان میدان "ارگ" و "تحت القلعه" نامگذاری و شناخته می‌شدند. اگرچه ایجاد چنین میدان‌هایی برای فرهنگ محلی در شهرهای سنتی و اسلامی پدیده‌ای جدید بود، اما به واسطه فعالیت و شورش جنبش‌های ناسیونالیستی اوایل قرن ۲۰ م. که در اکثر شهرهای اسلامی در مقابل حاکمان دولت‌های سلطه‌گر رخ دادند، دارای معانی مدنی و یادمانی شدند. (Siramkaya, 2019) عواملی چون اعدام انقلابیون و ریخته‌شدن خون معترضین در بسیاری از این میدان‌ها در شهرهای اسلامی پس از استقلال از جمله در بیروت، دمشق، طرابلس، الجزایر و عدن، سبب شد تا به یادبود شهدای استقلال، این میدان‌ها به نام "میدان شهدا" نامگذاری شوند.

پس از استقلال این کشورها، بسیاری از این میدان‌ها به‌عنوان مکانی برای برگزاری جشن‌ها، رژه‌های ملی و بعضاً اعتراضات سیاسی و اجتماعی انتخاب شدند و تا امروز نیز این نقش را حفظ کرده‌اند. در همین راستا، تحلیل و بررسی نحوه پیدایش میدان‌های شهری به‌عنوان فضایی عمومی در کشورهای اسلامی، موضوعی است که در این پژوهش به آن پرداخته شده است. نقش کلیدی میدان‌ها در ساختار شهرها، اهمیت شناخت مراحل تکوین و تطور آن‌ها را به منظور درک صحیح ساختار شهری در

یافته است. هرچند که پارک‌ها نیز در کنار میدان‌های شهری، به‌عنوان نقاط مکث شناخته می‌شوند، ولی تفاوت اصلی بین پارک عمومی و میدان شهری در این است که در میدان، شهروندان تنها به مظاهر طبیعت متصل نیستند، بلکه به قلب فرهنگ، تاریخ و خاطرات شهری متصل می‌شوند (Lévy, 2012: 157).

این ارتباط وثیق فرهنگی و تاریخی باعث شده است تا میدان‌های شهری، اغلب به خاطر بستر اعتراضات و انقلاب‌های اتفاق افتاده در آن، معروف شده‌اند و به نوعی به عنوان پدیده‌ای حقیقی از گذشته به جای مانده‌اند (Deutinger, 2014: 35). از سوی دیگر در سرزمین‌های اسلامی، دین تأثیر مهمی بر توسعه و استفاده از فضاهای عمومی دارد. مسجد، مرکز زندگی اجتماعی است و میدان‌های شهری مانند بازارها و مناطق تجاری در اطراف مساجد جانمایی و ساخته می‌شدند. با توجه به جانمایی مسجد در مناطق مختلف شهر در سرزمین‌های اسلامی، در این کشورها می‌توان میدان را در میان مناطق مسکونی، تجاری و مسجد یافت (Zakariya et al., 2015: 477). رابطه میان میدان، فرم و عملکردهای آن در دوره‌های مختلف تاریخی در **جدول شماره ۱** نشان داده شده است.

روش پژوهش

این مقاله پژوهشی توصیفی-تحلیلی و کیفی است. پژوهش با رویکردی تاریخی در زمینه شناخت تحولات ساختارهای میدانی شهری در بخشی از امپراطوری عثمانی که در جنگ جهانی اول دچار تغییرات بنیادین شده، تدوین گشته است. محدوده مطالعه شامل سه میدان "شهدای بیروت"، "مرجه دمشق" و "تقسیم استانبول" است. مراحل توصیفی پژوهش منطبق بر الگوی مطالعات تاریخی انجام شده است. پژوهش تاریخی جستجوی منظمی است در اسناد و مدارک و منابع دیگر در زمینه تاریخی مرتبط با سؤال محقق درباره گذشته (دلور، ۱۳۹۳: ۸۴). از این رو روش گردآوری اطلاعات در این مرحله اسنادی بوده است. تحلیل‌ها نیز بر اساس روش کیفی "مورد پژوهی" ارائه شده‌اند.

بحث و تحلیل

این پژوهش با هدف درک عمیق و صحیح اهمیت میدان در ساختار شهرهای اسلامی انجام شده است و از این رو پس از بررسی اجمالی مفهوم میدان، تاریخچه و روند شکل‌گیری این فضای شهری در جهان، بررسی و تحلیل تغییرات کالبدی-فضایی نمونه‌های موردی انجام شده است.

تعاملات اجتماعی برای مردم را فراهم می‌کنند و غالباً به وسیله ساختمان‌های اطراف محصور شده و فضا را در هر دو جهت افقی و عمودی تعریف می‌کنند. میدان‌ها به عنوان نقاط کانونی ساختار شهری، محلی برای ارتباطات دوسویه میان شهروندان ایجاد کرده و فرصت‌های یکسانی را برای بروز فعالیت‌های گوناگون در اختیار افراد قرار می‌دهند.

• تاریخچه میدان‌های شهری

نخستین نمونه میدان‌ها در تاریخ را می‌توان در مجتمع‌های مسکونی "چاتال هویوک" در ۶ هزارسال پیش از میلاد دید. "آگورا" در شهرهای یونانی را می‌توان نخستین نمونه میدان‌های شهری با مفهوم امروزی دانست. در روم باستان، "فروم"‌ها با مقیاسی بزرگتر از آگورا یونانی نقش میدان را ایفا می‌کردند که پس از آن و در اروپای قرون وسطی با عنوان "میدان شهری" شناخته شدند (Siramkaya, 2019: 9). در دوره نئوکلاسیک (دوره رنسانس و باروک) تغییرات آشکاری در ساختاری شهری ایجاد شد؛ زیرا رویکردهای برنامه‌ریزی و طراحی شهرها به سمت خردگرایی تغییر کرد. طراحی هندسی در این دوره شدت گرفت. تقارن و نظم به‌عنوان اصول پایه‌ای طراحی میدان‌های شهری بدل شدند. نظام محوری، تعادل و سلسله مراتب به اصول پایه‌ای طراحی میدان‌ها در دوران باروک تبدیل شدند. در این دوره فضاهای باز برای ایجاد تأثیرات تشریفاتی و بصری ایجاد شدند (Murat, 2013: 516).

در قرن ۱۹ میلادی انقلاب صنعتی سبب ایجاد تغییرات چشم‌گیر در شهرها شد. افزایش جمعیت، استقرار شبکه خطوط ریلی، پیدایش خیابان‌های تجاری و بازارها فرم جدیدی از فضاهای عمومی را ایجاد کرد. در اواخر قرن ۱۹ م. و با رشد دغدغه‌های محیط زیستی، فضاهای سبز عظیم، به‌عنوان گونه‌ای جدید از فضاهای عمومی و شهری ایجاد شدند. استفاده از اتومبیل شخصی در قرن ۲۰ م. به‌شدت افزایش یافت و در نتیجه در نیمه دوم آن قرن، بسیاری از میدان‌های شهری بخصوص در کشورهای صنعتی به چهارراه‌ها و فلکه‌ها [ای ترافیکی] تبدیل شدند. در اواخر قرن ۲۰ م. و به‌دنبال افزایش استفاده از اینترنت، محیط‌های مجازی به‌عنوان بنیادهای جدید اجتماعی پدیدار شدند (Murat, 2013: 517). لوی (۲۰۱۲)، معتقد است میدان‌ها در شهرهای معاصر، به‌طور فزاینده‌ای مورد نیازند، چون با توجه با افزایش ضرباهنگ زندگی، نیاز انسان به فضاهای مکث، فزونی

جدول شماره ۱) رابطه میان میدان، فرم و عملکرد در طول تاریخ

دوره زمانی	فرم	عملکرد	توضیحات
قبل از آگورا	- فرم نامشخص - محدوده‌های باز	اجتماعات، شورا، معاملات و مراسم مذهبی	پیدایش (مفهومی) میدان به صورت امروزی
یونان باستان و آگورا	- تعریف مرزهای میدان - شکل‌دهی با ساختمان‌های نمادین	- تبدیل به مرکز شهری - مکانی برای زندگی همگانی و کسب‌وکار - نقش حکومتی و دولتی	- یکی از اجزای اصلی ساختار شهری. - پیدایش (شکلی و فرمی) میدان به صورت امروزی
روم باستان و فروم	- شکل‌گیری فروم‌ها در ابعاد بزرگتر از آگورا یونانی - ناحیه‌ای مستطیل شکل و محصور توسط ساختمان‌ها - اطراف شامل ساختمان‌های یادمانی بود، همانند یادمان مرکز میدان	- تمرکز اجتماعی، سیاسی و اقتصادی - نمایش سیاست‌ها و قدرت و اعتبار دولت‌ها. - تفریح شهروندان - کارکردهای نظامی متفاوت از آگورای یونانی (نمایش و رژه)	بیشتر هویت نظامی دارد. هرچند که سایر عملکردها را نیز در خود جای داده است.
قرون وسطی	شکل میدان بر اساس ویژگی‌های معماری آن تعریف می‌شود.	- عملکرد اصلی تجارت - کلیساها، در اطراف میادین جانمایی می‌شوند. - کارکرد هدایت به سمت کلیساها - کانون تمرکز زندگی اجتماعی و اقتصادی هستند.	میدان در کنار سایر اجزای شهری، نقش مهمی در ساختار و هویت شهری ایفا می‌کند.
نئوکلاسیک (رنسانس و باروک)	- دارای اشکال هندسی است - احاطه شده توسط ساختمان‌های با تزئینات زیاد - همچون کاخ‌ها و باسیلیکاهای خودنمایی می‌کند.	- عملکرد دارای اهمیت ثانویه شده و کالبد میدان و جنبه‌های زیباشناسانه آن دارای اهمیت بیشتر می‌شود. - از نظر مکانی، میدان در مرکز جنبش‌های اجتماعی توسعه یافته در دوره رنسانس است - محلی برای نمایش قدرت نظامی پادشاه شناخته می‌شود. - جشن‌ها و مراسم. (پیاتزا دل کمپو)	به واسطه تزئینات و تجملات ساختمان‌های پیرامون، به عنوان نقاط عطف در شهرهای بازشناسی می‌شوند. تقارن، تعادل، نظم، سلسله‌مراتب و توجه به جنبه‌های زیباشناسانه از ویژگی‌های اصلی طراحی میدان‌ها در این دوره است. یادمان‌ها و آب‌نماها در این دوره به کالبد میدان افزوده می‌شود.
انقلاب صنعتی	- ابعاد میدان بزرگتر شد. - شروع به دست آوردن ویژگی‌های فضای شهری	- مرکز رویدادهای سیاسی و اجتماعی - صحنه نمایش دموکراسی - محدوده‌ای برای تجمع افراد (تنها) و برقراری ارتباطات تصادفی با یکدیگر - حضور و مشارکت زنان در فضاهای شهری	با پیشرفت تکنولوژی و صنعتی شدن، میدان اهمیت خود را در ساختار شهری از دست داده و با اجزای جدید شهری چون ایستگاه‌های راه‌آهن، بندرها و کارخانه‌ها جایگزین می‌شود.
پس از انقلاب صنعتی تا عصر حاضر	- ایجاد فضاهای سبز و پارک‌ها در کنار میدان‌ها - تبدیل میدان‌ها به فلکه‌ها و چهارراه‌ها	نقش مسیر و عملکرد تقسیم مسیر سواره در ساختار شهری	توسعه استفاده از اتومبیل شخصی، سیطره خودرو و کم‌رنگ شدن بسیاری از میدان‌های پیاده‌محور

(ماخذ: بر اساس Siramkaya, 2019: 10)

فضا برای مقاصد نظامی از قبیل آموزش و رژه استفاده می‌شده است. در شکل شماره ۱ قابل مشاهده است که این مکان در سمت شرقی استحکامات شهر بوده که از سمت غرب به دیوار منطقه نظامی چسبیده بوده که پادگان و اسطبل در آن قرار داشته و در سمت جنوب این فضا، فضایی تفرجگاهی بوده که برجی نیز در آنجا قرار داشته است. به دلیل نزدیکی میدان با برج برخی به آن میدان البرج نیز می‌گویند. شرق این فضا، باغ‌هایی بوده و در شمال نیز قبرستان مسلمانان و کارگاه‌های سفالگری قرار داشته اند (Gharios, 2012: 40).

• بررسی منشأ و روند تغییرات فضایی-کالبدی میدان شهدای بیروت

میدان شهدای بیروت، قدیمی‌ترین میدان کشور لبنان است (Volk, 2010: 37). تا قبل از قرن ۱۹ م. فضایی که امروزه میدان شهدا در آن واقع است، وجود نداشت. در قرون وسطی در خارج از دیوارهای شهر بیروت، فضای بازی وجود داشت که معمولاً با واژه فارسی میدان از آن یاد می‌شود و عمدتاً به عنوان مکانی برای اتراق کاروان‌هایی که به شهر آمد و شد داشتند و همچنین از این

شدند. قسمت جنوبی این میدان آسفالت شده است و از آنجا جاده‌ای که بیروت را به دمشق وصل می‌کرد ایجاد شد. این نخستین باری بود که فضای باز باغی به یک میدان شهری تبدیل می‌شد (Gharios, 2012: 42). در سال ۱۸۷۸ م. طراحی جدید برای میدان شهدا اجرا شد.

در مقدمه کتاب *البرج*، آمده است: "میدانی با نام‌های بسیار!" و به نام‌های متعددی که به این فضا نسبت داده شده است اشاره شده است. به دلیل استقرار مجموعه‌ای از توپخانه‌های سنگین در کشتی‌های روسی، انگلیسی و فرانسوی که در قرون ۱۸ و ۱۹ م. در بندرگاه واقع در شمال میدان قرار داشتند، نام میدان *البرج* به میدان *المدافی* یا به زبان فرانسوی *Place des Canons* به معنی میدان توپخانه تبدیل می‌شود. پس از آن، به افتخار پادشاه عثمانی، سلطان عبد الحمید دوم (۱۸۴۲-۱۹۱۸)، نام میدان به میدان حمیدیه تغییر می‌کند. تصاویر مربوط به آن زمان، نشان از باغی زیبا و بیضی‌شکل در این محل دارد. در جوار همین مظاهر زیباسازی شهری بود که جمال پاشا در سالهای ۱۹۱۵ و ۱۹۱۶ م. چند نفر از ناسیونالیست‌های لبنانی را حلق آویز کرد. پس از این اتفاق ساکنان، این میدان را همزمان میدان اتحاد و میدان آزادی می‌نامیدند. شدت گرفتن جنگ جهانی اول و تضعیف امپراتوری عثمانی روند تغییرات و نوسازی را در لبنان و فضای میدان متوقف کرد (Hamdan, 2017: 151). بعد در ۱۹۱۸ م. پس از پایان حاکمیت امپراتوری عثمانی بر شامات (و از جمله لبنان) لبنان تحت قیمومیت فرانسه درآمد بود و این میدان را به نام امروزش میدان شهدا نامیدند (Kassir, 2011: 143).

در سال ۱۹۲۰ م.، دولت فرانسه ایجاد لبنان بزرگ امروز را در بیروت اعلام کرد و حکومت فرانسوی به مقام عالی دولت لبنان بدل شد. در همان سال، فرانسوی‌ها با هدف به نمایش گذاشتن فعالیت‌های اقتصادی کشور، فضای میدان *البرج* را به یک فضای نمایشگاهی تبدیل کردند و به همین دلیل بسیاری از درختان موجود در میدان را قطع کردند. در سال ۱۹۲۵ م. و چندسال پس از پایان برگزاری نمایشگاه، میدان به شکل پارک مستطیل شکل بازسازی شد. در سال ۱۹۳۰ م.، فرانسوی‌ها میدان تازه تغییرنام یافته شهدا را افتتاح کردند و از این سال به بعد نام میدان تا به امروز میدان شهدا باقی ماند (Lévy, 2012: 53-54).

در اواخر قرن بیست و با فروکش کردن آتش جنگ، دولت شروع به بازسازی مرکز شهر به عنوان سمبل همزیستی چندفرهنگی

شکل شماره ۱) نقشه بیروت در سال ۱۸۴۱ میلادی؛

جانمایی میدان نسبت به حصارهای شهر بیروت در دوره قرون وسطی (Gharios, 2012: 43)

همانگونه که در شکل شماره ۲ مشاهده می‌شود میدان در این زمان فضایی وسیع است که محصوریت کمی دارد و سطح آن از خاک پوشیده است. برای مقابله با رشد جمعیت در اواخر قرن نوزدهم میلادی، امپراتوری عثمانی ابتدا فضای اطراف دیوارهای شهر را با تقویت ارتباط بین شهر و روستاها مدیریت می‌کرد؛ بنابراین فضای اتراق کاروان‌ها که با نام میدان از آن یاد می‌شد به آرامی به میدان بزرگ شهری با مفهوم امروزی تبدیل شد و همزمان فضاهای باز اطراف دیوارهای شهر مورد استفاده مسکونی قرار گرفت.

شکل شماره ۲) نقاشی از میدان شهدای بیروت در قرن ۱۸ میلادی (Gharios, 2012: 43)

پس از آن در مجاورت پارک، دفتر جدید فرمانداری عثمانی، ساختمان‌های دولتی و بناهای اجتماعی در حوالی میدان ساخته

به "میدان آزادی" تغییر نام داد (Gharios, 2012: 82-83). در جدول شماره ۲ و شکل شماره ۳ روند تغییرات میدان شهدای بیروت ارائه شده است.

جدول شماره ۲) روند تغییرات فضایی-کالبدی میدان شهدای بیروت از بدو پیدایش

توضیحات	سال (میلادی)
شکل‌گیری میدان با نام میدان البرج در خارج از حصار شهر.	۱۷۷۳
تغییر نام به میدان توپخانه، بعداً آنکه توپ‌های روسی با توپ‌های ناوگان فرانسوی جایگزین شد.	۱۸۶۰
شهرداری بیروت، فضای میدان را به‌عنوان فضای جمعی شهر مدرن‌سازی کرد.	۱۸۷۸
نام میدان به افتخار سلطان عبدالحمید دوم به حمیدیه تغییر نام یافت.	۱۸۸۴
خطوط تراموا ساخته شد و میدان شهدا به مرکز شبکه حمل‌ونقلی بیروت تبدیل شد.	۱۹۰۶
نام میدان به‌دنبال پیدایش انقلاب جوانان ترک، به میدان آزادی تغییر نام یافت.	۱۹۰۸
قطع درختان و تبدیل فضای میدان به فضای نمایشگاهی توسط دولت فرانسه	۱۹۲۰
بازسازی میدان به شکل یک پارک مستطیل شکل	۱۹۲۵
نام میدان در یادبود شهدایی که توسط حکام عثمانی اعدام شدند، به میدان شهدا تغییر نام یافت.	۱۹۳۱
جنگ داخلی که در آن میدان شهدا، خط مرزی دو نیمه شهر و مخالف شهر را تعریف می‌کرد.	۱۹۷۵-۱۹۹۰
تبدیل میدان به عرصه اعتراض جمعی و تغییر نام میدان به نام میدان آزادی	۲۰۰۵

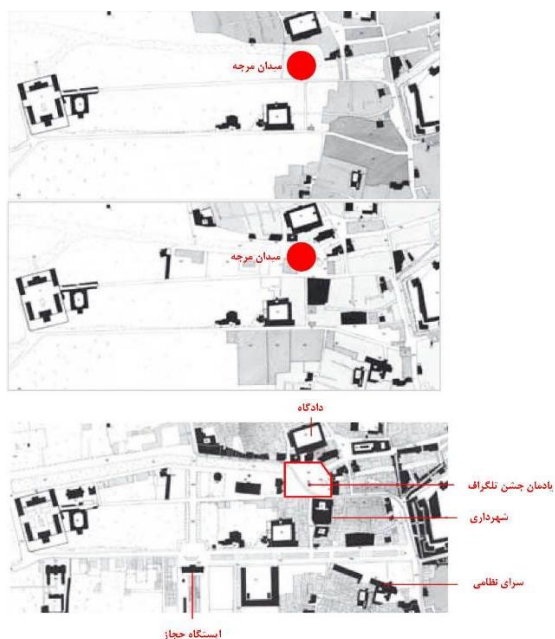

شکل شماره ۳) روند تغییرات میدان شهدای بیروت از سال ۱۸۹۱ تا ۲۰۰۵ میلادی

• بررسی منشأ و روند تغییرات فضایی-کالبدی میدان مرجع دمشق

تأثیر اروپا و مدرنیته دو ویژگی تغییرات دمشق از قرن ۱۸ م. به بعد بود. در دوره بین ۱۸۴۰ م. تا جنگ جهانی اول، نخستین تأثیرات مدرنیته در دمشق - متأثر از اندیشه فرمانداران عثمانی حاکم بر سوریه- آشکار شد. بافت شهری دمشق به سرعت در طی چند دهه و پس از اصلاحات استانی در سال ۱۸۶۴ م. تا پایان حکومت عثمانی در دمشق در سال ۱۹۱۸ م. دچار تحول شد. بین سال‌های ۱۹۰۶ تا ۱۹۰۷ م. سیستم جدید آبی، چراغ‌های برق و تراموا در شهر ایجاد شد. بسیاری از خیابان‌ها در شهر قدیم توسعه داده شده و خیابان‌های جدید بسیاری در شهر ایجاد شد

کرد. در سال ۱۹۹۲ م. پس از امضای توافق نامه طائف، بازسازی این شهر براساس برنامه‌ریزی جامع برای شهر و منطقه شهری آن مصوب دولت در سال ۱۹۸۶ آغاز شد. (Al-Hagla, 2009: 147). در ۱۴ فوریه ۲۰۰۵ م. یک حمله انفجاری در نزدیکی هتل سنت ژرژ موجب مرگ ۱۸ نفر از جمله نخست وزیر وقت لبنان شد. پس از آن، مرکز شهر به "محل اعتراض جمعی تبدیل شد" و به این ترتیب برای اولین بار از زمان پایان جنگ داخلی، فضای میدان شهدا شاهد وحدت و انسجام ملی بود. این وقایع به انقلاب سرو و استقلال جدید شهرت داشتند و در این زمان بود که میدان شهدا

شکل شماره ۵) میدان مرجه در طول تاریخ
(بالا: سال ۱۸۰۰، وسط ۱۸۸۰ و پایین ۱۹۱۸ میلادی)؛
(Stockhammer & Wild, 2009:41)

در سمت جنوب و بخش‌های جدید اروپایی مانند محله صالحیه که ثروتمندان را در خود جای داده در سمت شمال و غرب که بعدها اروپائیان برجسته در آنجا ساکن شدند. میدان مرجه مرکز شهر جدید را تشکیل داده و نماد انتقال‌های اجتماعی، قانونی و عرصه‌های جغرافیایی از شهر قدیم است و زندگی عمومی جدیدی را به شهر داده است. در واقع میدان مرجه، به‌عنوان مرکز رشد آینده شهری دمشق شناخته شد. این میدان به‌عنوان یک فضای عمومی دارای جنبه‌های ریخت‌شناسی و عملکردی جدیدی بود که متفاوت از دمشق قدیمی و ارگانیک بود (Haddad, 2009:169). به دلیل رشد عظیم جمعیت شهری، سینماها و تئاترهای جدید در اطراف میدان مرجه ساخته شد و محله‌های جدید در شهر ایجاد شد (مانند محله مهاجرین). با شکل‌گیری میدان مرجه به‌عنوان مرکز عمومی جدید شهر دمشق، تعداد زیادی از ساختمان‌های اداری در اطراف آن ساخته شدند. مکان‌های عمومی مانند بوستان‌ها، قهوه‌خانه‌ها و نمایش-خانه‌ها که در آنجا ایجاد شده بودند فضای مناسب برای رشد زندگی عمومی و تعاملات اجتماعی را در آنجا فراهم می‌کردند (Stockhammer & Wild, 2009:40).

از نظر هندسی شکل میدان، مستطیل و فضایی باز است که توسط مجموعه‌ای از ساختمان‌های عمومی اداری، دولتی و تفریحی

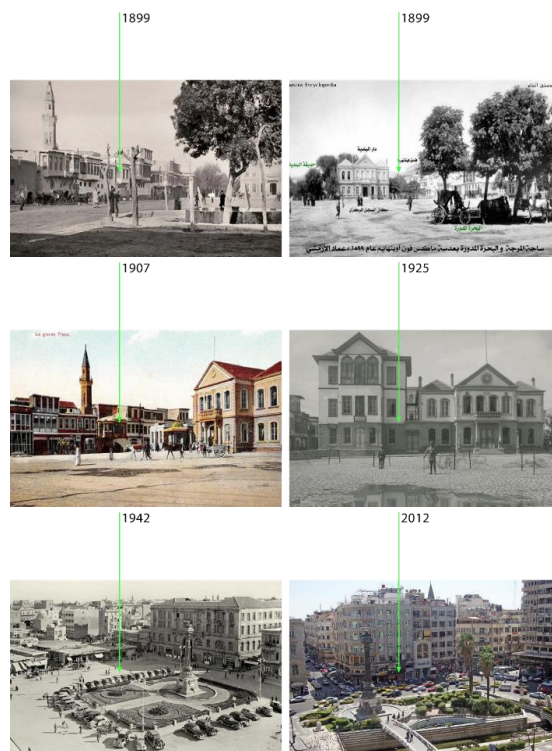
شکل شماره ۴) جانمایی میدان در ساختار شهری و نسبت به شهر قدیم (Burns, 2007:14)

در این دوره، فضا و عرصه عمومی شهر به‌طور قابل ملاحظه‌ای متحول شده و فضاهای عمومی جدید مانند میدان‌ها، راه‌ها و پارک‌ها در ساختار شهر ظاهر شدند (Hudson, 2006:155). دمشق با توجه به محدودیت‌های شهر قدیمی محصور در میان دیوار پیرامونی آن، به سمت شمال، غرب و شرق گسترش یافته بود. فضای میدان در امتداد جاده‌ای از شمال به جنوب در مجاورت شهر قدیمی جای گرفت (شکل شماره ۴) و نقش اساسی در حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی پیدا کرد. میدان مرجه در اواخر قرن ۱۹ م. به واسطه تلاش دولت عثمانی در جهت مدرن کردن شهر و جابجایی مرکز شهر از درون شهر قدیمی ایجاد شد. (شکل شماره ۵) دولت عثمانی در این میدان اقدام به ساخت ساختمان‌های دولتی کرد. آنها این ساختمان‌ها را با استفاده از بتن و فولاد و با ارتفاع بلندتر از ساختمان‌های شهر قدیمی بنا کردند (Totah, 2014:41,65).

میدان مرجه به‌عنوان یک نوع متمایز از فضای عمومی در مکانی جانمایی شده بود که کاخ فرماندار ابراهیم پاشا (۴۰-۱۸۳۱ م.) ساخته شده بود؛ بنابراین قدرت سیاسی را از ارگ اسلامی به میدان منتقل می‌کرد. در این فضا سه بخش مجزا از شهر با هم برخورد کردند. شهر قدیمی در سمت جنوب شرقی، محله میدان

جدول شماره ۳) روند تغییرات میدان مرجه در طول زمان

سال	توضیحات
پیش از ۱۸۰۰ میلادی	به‌عنوان یک فضای حاشیه‌ای خارج از دیوارهای شهر قدیمی استفاده به‌عنوان فضای اتراق کاروان‌ها فاقد محصوریت و شکل هندسی مشخص
۱۸۰۰ تا ۱۹۰۶	افزایش جمعیت شهر و توسعه شهری خارج از دیوارهای شهر قدیمی از ۱۸۸۰ با ایجاد مجموعه‌ای از ساختمان‌های دولتی در اطراف میدان، میدان کم‌کم شروع به شکل گرفتن و اهمیت یافتن می‌کند. در ۱۸۹۰ برای ایجاد خطوط تراموا در شهر از مبدأ و به مقصد میدان مرجه برنامه‌ریزی شد. در کلیت شهر، دوگانگی میان شهر سنتی و مدرن به چشم می‌خورد. خیابان‌کشی‌های عریض در شهر در حوالی میدان به‌عنوان مرکز شهر
۱۹۰۷ تا امروز	تبدیل میدان مرجه به گره اصلی ارتباطی شهر دمشق جانمایی ساختمان‌های اداری، دولتی و عمومی در اطراف میدان ساخت ستون یادبود به مناسبت جشن تلگراف در مرکز میدان استفاده زنان از میدان و فضاهای عمومی شهر

شکل شماره ۶) روند تغییرات میدان مرجه از سال ۱۸۹۹ تا ۲۰۱۲ میلادی (ماخذ: Ateek, 2020)

• بررسی منشأ و روند تغییرات فضایی-کالبدی میدان تقسیم استانبول

میدان تقسیم در منطقه بیگ اوغلو در قلب استانبول واقع شده است (Örs, İ. R. 2014:492). این میدان در محل گره‌های اصلی حمل‌ونقل عمومی (بسیاری از خطوط اتوبوس، خطوط مترو و تاکسی) قرار گرفته است (Kubat et al., 2015:73:3). میدان تقسیم مکانی نمادین برای مردم استانبول است. همانگونه که قلب و روح استانبول است. یک حس مشترک در میان مردم استانبول وجود دارد که اگر قرار است انقلابی در ترکیه رخ دهد، باید در میدان تقسیم آغاز شود. اعتراضات در خصوص مشکلات مرتبط با همه دغدغه‌های شهروندان ترکیه به طور مرتب در این میدان برگزار می‌شود (Bieber & Brentin, 2019:116). روند ساخت و شکل‌گیری میدان تقسیم براساس مؤلفه‌های گوناگون در دسته بندی‌های مختلفی قابل ارائه است که براساس هدف این پژوهش، شکل‌گیری و تکامل میدان در ۶ دوره کلی بیان می‌شود:

الف) میدان تقسیم قبل از ۱۹۲۰ میلادی:

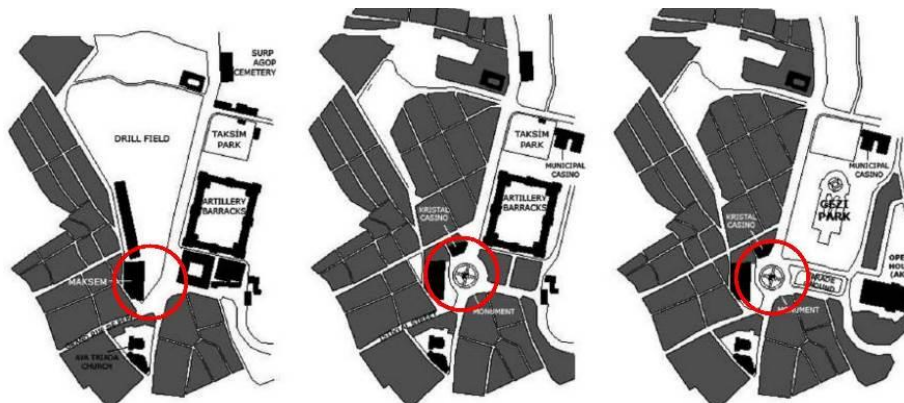
احاطه شده است. در شکل شماره ۶ نمای ساختمان‌ها که ترکیبی از سبک‌های معماری اروپایی و عثمانی بود و همگی رویکرد مدرن‌سازی زندگی اداری شهر را به عهده داشتند، دیده می‌شوند (Haddad, 2009:170). در سال ۱۹۰۷ دو خط تراموا در دمشق افتتاح گردید. به این ترتیب "میدان مرجه" با سیستم تراموا به گره ارتباطی و تجاری شهر تبدیل شد. علاوه بر این در همین سال، ستونی در مرکز میدان به عنوان یادمان جشن تلگراف که از تکنولوژی‌های تازه وارد به شهر بود و سه شهر استانبول، دمشق و مکه را با هم متصل می‌کرد، ساخته شد. براساس اسناد و مدارک موجود، میدان مرجه، از نظر هندسی و جایگاه در ساختار شهری، از آن زمان تاکنون تغییر زیادی نداشته است و همچنان یکی از مهمترین میدان‌های شهری دمشق است. روند تغییرات میدان مرجه در جدول شماره ۳ نشان داده شده است.

شکل شماره ۷) (سمت راست): پادگان تقسیم قبل از تخریب، (سمت چپ): پادگان تقسیم پس از تخریب - پارک گزی (Erbey, 2017:206)

این تغییرات، میدان شاهد تحول حقیقی با هدف تقویت محصوریت فیزیکی فضا و تنظیم جریان ترافیک در پیرامون مرکز نمادین میدان بود. اولین قدم در این راستا، ایجاد یادبود استقلال در مرکز میدان در سال ۱۹۲۸ میلادی بود. سپس ترافیک پیرامون بنای یادبود سامان‌دهی شد. در نهایت نمای جنبه جنوبی پادگان نظامی واقع در محل در راستای یک خط مرزی منحنی شکل به منظور تعریف میدان دایره‌ای بازسازی شدند. این تغییرات در دوره کوتاهی در فاصله سال‌های ۱۹۲۶ تا ۱۹۲۸ میلادی ایجاد شدند (Batuman, 2015:885). در سال ۱۹۳۰، پادگان تخلیه شد و حیاط آن به عنوان زمین فوتبال مورد استفاده قرار گرفت (Kubat et al., 2015:73:4). در دهه ۱۹۳۰ م. قوانین شهرداری برای تملیک و تصاحب زمین و تأمین اعتبار آنها به تصویب رسید (Baykan & Hatuka, 2010:54). در سال ۱۹۳۰، یک مسابقه بین‌المللی برای برنامه‌ریزی کاربری اراضی در استانبول برگزار شد که در نهایت هانری پروست، به‌عنوان یکی از شرکت‌کنندگان در مسابقه (و نه برنده آن) پیشنهادهایی را برای سامان‌دهی فضای میدان ارائه کرد (Baykan & Hatuka, 2010:56). (ج) میدان تقسیم در سال‌های ۱۹۴۰ تا ۱۹۶۰ میلادی:

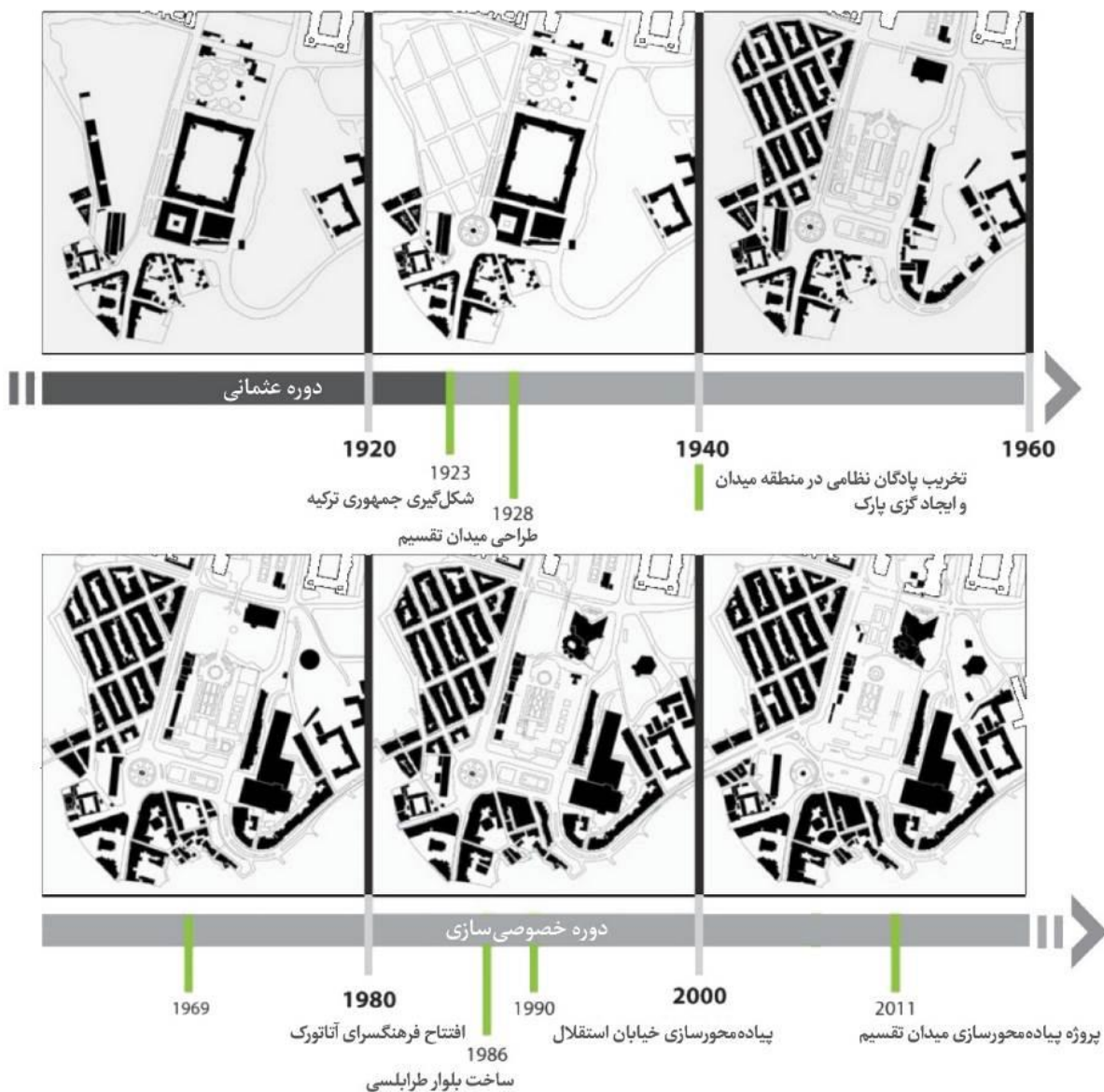
تاریخ شهری میدان تقسیم از سال ۱۷۳۲ میلادی و با احداث ساختمان توزیع آب به دستور سلطان محمود اول، آغاز می‌شود (Gül et al. 2014:64). نام میدان از واژه "تقسیم" به معنای تخصیص یا توزیع است و این نام از اتافک توزیع آب واقع در آنجا نشأت گرفته است که آب از آنجا به مناطق مختلف شهر توزیع می‌شد (Baykan & Hatuka, 2010:53). در اواخر قرن ۱۹ م. میدان تقسیم در راستای سیاست‌های نوسازی امپراتوری عثمانی، به عنوان مکانی برای ساخت سازه‌های نظامی انتخاب شد و چندین پادگان و بیمارستان نظامی در این منطقه ساخته شد. مهم‌ترین این سازه‌ها، پادگان تقسیم بود که ساخت آن در سال ۱۷۸۰ م. به اتمام رسید (Kubat et al., 2015:73:4). بواسطه شبکه حمل و نقل تراموای برقی که ساخت آن در سال ۱۹۱۴ م. به پایان رسید، بسیاری از بناهای قابل توجه دیگر در طی دو دهه اول قرن بیستم در این محل ساخته شد (Gül et al., 2014:64). (ب) میدان تقسیم در سال‌های ۱۹۲۰ تا ۱۹۴۰ میلادی: پس از تأسیس جمهوری ترکیه در سال ۱۹۲۳ میلادی، میدان تقسیم در راستای ایجاد یک شهر مدرن بر ساختار قدیمی شهر عثمانی گسترش یافت (Hammond, 2019:2). در مرحله اول

شکل شماره ۸) از سمت چپ میدان تقسیم در سال‌های ۱۹۲۰، اواسط ۱۹۳۰ و ۱۹۵۰ میلادی (Batuman, 2015:885)

د) میدان تقسیم در سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ میلادی: در این دوره، خصوصی‌سازی فضای میدان و فضاهای مجاور آن با سرعت ادامه یافت. بین سال‌های ۱۹۷۲ تا ۱۹۷۶ م. کاخ مرمره ساخته شد و بین سال‌های ۱۹۶۸ تا ۱۹۷۵ م. دو هتل بزرگ دیگر در این مکان ساخته شدند. علاوه بر این‌ها، فرهنگسرای آتاتورک در سال ۱۹۶۹ م. افتتاح شد. این ساخت و سازهای جدید، متوسط ارتفاعی ساختمان‌های اطراف میدان و در نتیجه محصوریت میدان را افزایش داد. بدین ترتیب، از اهمیت بنای یادبود وسط میدان نیز کاسته شد (Kubat et al., 2015:73:5).

در سال ۱۹۴۰ م. پادگان نظامی واقع در میدان، به کلی تخلیه شد و پارک گزی در این مکان طراحی شد. (شکل شماره ۷) همچنین هتل هیلتون و هتل دیوان بین سال‌های ۱۹۵۵ تا ۱۹۵۸ م. در این مکان ساخته شدند (Kubat et al., 2015:73:4). یک تئاتر روباز در سال ۱۹۴۷ م. در این محل ساخته شد. سالن رادیوی دولتی در سال ۱۹۴۵ م. ساختمان‌های ورزشی و نمایشگاهی در سال ۱۹۴۹ م. در اینجا احداث شدند (شکل شماره ۸) و نهایتاً مجموعه آپارتمان‌های مدرن در امتداد خیابان جمهوری ساخته شدند (Gül et al., 2014:66).

شکل شماره ۹) روند شکل‌گیری و تغییرات میدان تقسیم استانبول از دوره عثمانی به بعد

هـ) میدان تقسیم در سال‌های ۱۹۸۰ تا ۲۰۰۰ میلادی:

مداخله شامل تخریب بسیاری از ساختمان‌ها در تارلاباشی و ایجاد بلوار تارلاباشی در سال ۱۹۸۶ م. بود. در سال ۱۹۹۰ م. خیابان استقلال پیاده محور شد و بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۰ م. سه

جدول شماره ۴) روند تغییرات میدان تقسیم استانبول

سال (میلادی)	توضیحات
دوره قبل از ۱۹۲۰	۱۷۳۲: احداث ساختمان توزیع آب (مقسم) به دستور سلطان محمود اول در محل میدان فعلی ۱۷۸۰: ساخت پادگان نظامی و ساختمان‌های مشابه در محل میدان ۱۹۱۴: تأسیس شبکه حمل‌ونقل تراموای برقی و گذر از این منطقه
سال‌های ۱۹۲۰ تا ۱۹۴۰	۱۹۲۳: شکل‌گیری جمهوری ترکیه ۱۹۲۸: ایجاد یادبود استقلال در مرکز میدان ۱۹۲۶ تا ۱۹۲۸: تعریف محدوده میدان به واسطه خطوط منحنی ۱۹۳۰: تخلیه پادگان نظامی و استفاده به‌عنوان زمین فوتبال ۱۹۳۰: تصویب قوانین تملیک و تصاحب زمین در شهرداری استانبول ۱۹۳۰: برگزاری مسابقه بین‌المللی برای برنامه‌ریزی کاربری اراضی در استانبول
سال‌های ۱۹۴۰ تا ۱۹۶۰	۱۹۴۰: ایجاد گزی پارک بر محدوده پادگان نظامی واقع در میدان ۱۹۴۵: احداث سالن رادیوی دولتی در فضای میدان ۱۹۴۷: ساخت یک تئاتر روباز در فضای میدان ۱۹۴۹: ساخت ساختمان‌های ورزشی و نمایشگاهی ۱۹۵۵ تا ۱۹۵۸: ساخت هتل هیلتون و هتل دیوان افزایش اهمیت میدان تقسیم در ساختار شهری استانبول
سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰	خصوصی‌سازی فضای میدان و فضاهای مجاور آن ۱۹۶۸ تا ۱۹۷۵: ساخت دو هتل در این منطقه ۱۹۶۹: افتتاح فرهنگسرای آتاتورک ۱۹۷۲ تا ۱۹۷۶: احداث کاخ مارمارا افزایش محصوریت میدان در این دوره در نتیجه ساخت ساختمان‌های مرتفع اطراف فضای میدان
سال‌های ۱۹۸۰ تا ۲۰۰۰	۱۹۸۶: ایجاد بلوار طرابلسی ۱۹۹۰: پیاده‌محورسازی خیابان استقلال ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۰: ساخت ۳ هتل دیگر در این منطقه میدان به محل تجمع هتل‌ها تبدیل شد
از سال ۲۰۰۰ تاکنون	۲۰۱۱: تصویب و اجرای پروژه پیاده‌محورسازی فضای میدان تقسیم انتقال وسائل حمل‌ونقلی به زیر میدان و ایجاد فضای زیرسطحی

هتل بزرگ دیگر ساخته شد که سبب تجمع زیاد هتل‌ها در این منطقه شد (Kubat et al., 2015: 73:5).

و) میدان تقسیم از سال ۲۰۰۰ میلادی تاکنون: تجمع هتل‌ها و فضاهای تجاری و فرهنگی در این محدوده، میدان تقسیم را به قلب تپنده شهر و مقصد اول گردشگران در استانبول تبدیل کرد. مهم‌ترین اتفاق رخ داده از سال ۲۰۰۰ م. به بعد پروژه پیاده‌محورسازی میدان تقسیم بود که در سال ۲۰۱۱ م. تصویب شد. در همین راستا، احداث تونل زیرزمینی و انتقال خطوط حمل و نقل وسائل نقلیه و ایستگاه‌های اتوبوس موجود در میدان به فضای زیرسطحی میدان، انجام شد (Kubat et al., 2015: 73:5).

با توجه به اهمیت یافتن میدان تقسیم از نظر موقعیت فیزیکی و استفاده‌های تاریخی گوناگونی که از این میدان برای اعتراضات و مراسم مختلف شده بود، این میدان به مرکز مدنی و نمادین شهر بدل شده بود. روند شکل‌گیری و تغییرات کالبدی میدان تقسیم در **شکل شماره ۹** و **جدول شماره ۴** ارائه شده است. این موضوع، در تجمعات سال ۲۰۱۳ م. که به اعتراضات پارک گزی (پارک گردشگری) معروف شد، مشاهده گردید (**خادمیان و قابل‌رحمت، ۱۳۹۴: ۱۸۴**). این اعتراضات در واکنش به تخریب پارک گزی جهت ساخت یک مرکز خرید جدید در اواخر ماه می ۲۰۱۳ انجام شد و برای سه هفته، میدان و پارک محل نمایش کنش جمعی و همبستگی مردم استانبول بود (Hammond, 2019: 2-3).

نتیجه‌گیری

تحلیل داده‌های این مقاله، نشان داد در شهرهای کشورهای اسلامی به ویژه در حوزه امپراطوری عثمانی، میدان به‌عنوان یک فضای شهری با مؤلفه‌هایی که امروزه با آن شناخته می‌شود، در اواخر قرن ۱۹ م. شکل گرفته است. از اوایل قرن نوزدهم، زمانی که تنها بخش کوچکی از جمعیت امپراتوری عثمانی در محیط‌های شهری زندگی می‌کردند، شهرها متأثر از ارتباط با اروپا و انقلاب صنعتی رشدی بی‌سابقه پیدا کردند. بنابراین روند تحول فضایی-کالبدی شهرها سرعت گرفت و به تبع آن، شیوه‌های مدیریت شهرها، تقسیم‌بندی‌های اجتماعی و در نهایت تقسیم‌بندی فضاهای شهری و شکل‌های معماری و شهری تغییر کرد. در آن دوره و با پشتوانه ثبات سیاسی و قدرت اقتصادی دولت عثمانی به تدریج ایده ایجاد میدان‌های شهری در ساختار شهری

و فعالیت های سیاسی از ابتدای قرن بیستم میلادی تا به امروز شده است. این موضوع نقش ماندگاری به اجزای کالبدی این سه میدان داده است تا جایی که یادمان های آن ها تبدیل به نمادهای ملی در سه کشور ترکیه، سوریه و لبنان شده است. پس از این تحولات نیز، این میدان ها علاوه بر تأمین عملکردهای مرسوم هر فضای شهری به صورت عام و میدان های شهری به صورت خاص، محل نمادین برگزاری آئین ها و مراسم گوناگون مردمی از قبیل جشن ها، اعتراضات، شورش ها و مراسم مذهبی شدند. نتیجه آنکه، میدان هایی که به واسطه قرارگیری در بستر توسعه تاریخی- کالبدی، تکامل یافتند به "قلب تپنده" شهرها و بخشی از خاطره جمعی شهروندان بدل گشتند.

شکل گرفت. به عبارت دیگر ابتدا میدان ها در مکانی خارج از حصار شهر قدیمی (خارج از مرکز فیزیکی محدوده شهری در آن زمان)، مکان یابی می شدند و با گذشت زمان و توسعه فیزیکی شهر، این میدان ها به مهم ترین مرکز ساختار شهرها بدل می شدند. در **جدول شماره ۵** محدوده های مورد مطالعه از حیث تاریخ، ساختار، کالبد، هندسه و کاربری مقایسه شده است. تغییرات کالبدی و فضایی شهرها متأثر از نوسازی و رشد شهری باعث شد سه میدان مورد مطالعه در دوران مدرن علاوه بر اهمیت کالبدی، نقش مرکزیت اجتماعی را نیز ایفا کنند. این نقش فعال به مرور زمان منجر به ایجاد هویت جدیدی برای این سه میدان شد؛ که تبدیل به بستر کالبدی شکل گیری اعتراضات اجتماعی

جدول شماره ۵) مقایسه تطبیقی نمونه های مورد مطالعه

مورد مطالعه	تاریخ		بررسی فضایی-کالبدی			
	پیدایش	دوره ساخت	موقعیت در ساختار شهر قدیم	موقعیت در ساختار فعلی شهر	مساحت	نوع هندسه
میدان شهدای بیروت (لبنان)	۱۷۷۳ میلادی	عثمانی	خارج از دیوارهای شهر بیروت و در سمت شرقی استحکامات شهر	در نیمه شمالی شهر و مجاورت دریای مدیترانه، قلب مدنی شهر	۱۶۲۷۰ مترمربع	منظم / مستطیل شکل
میدان مرجه دمشق (سوریه)	قبل از ۱۸۰۰ میلادی	عثمانی	خارج از دیوارهای شهر قدیم و در نزدیکی کاخ فرماندار ابراهیم پاشا	در مجاورت بخش قدیمی شهر، قلب فیزیکی و مدنی شهر	۷۳۲۰ مترمربع	تقریباً منظم / تقریباً مربع
میدان تقسیم استانبول (ترکیه)	۱۷۳۲ میلادی	عثمانی	در محل احداث ساختمان توزیع آب به دستور سلطان محمود اول	در حاشیه فیزیکی شهر و در قلب تجاری و مدنی شهر	۳۹۶۳۰ مترمربع	فاقد شکل هندسی مشخص
کاربری های اطراف						کاربری های مذهبی (مسجد، کلیسا)، پارکینگ، ساختمان های مسکونی و اداری
کاربری های اطراف						مسجد، ساختمان های دولتی و اداری
کاربری های اطراف						هتل، مجتمع های تجاری، تفریحی و خدماتی

پی نوشت ها :

۱. Agora
۲. Forum
۳. Plaza
۴. Rob Krier
۵. Çatalhöyük

فهرست منابع :

- from Maribor to Taksim (1 edition). London: Routledge.
- Burns, Ross. (2007). **Damascus: A History** (1 edition). Routledge
- Deutinger, T. (2014). Pedro Rey Antón: 'Squares'. **Mark**, 48, 44-45.
- Gharios, Cynthia. (2012). Monumentality in a divided city: the case of the Martyrs' Square Beirut, Lebanon. **Wageningen University**, Netherlands.
- Gül, Murat; Dee, John; & Cünük, Cahide Nur. (2014). Istanbul's Taksim Square and Gezi Park: the Place of protest and the ideology of place. **Journal of Architecture and Urbanism**, 38(1), 63-72.
- Haddad, R. G. (2009). Changes in the nature and governance of public spaces in the historic city centre: the case of Damascus, **Doctoral dissertation, Heriot-Watt University**.
- Hamdan, A. N. (2017). Sites of Memory in Lebanon: The Hariri Mosque in Martyrs Square. In *The Social Life of Memory*. **Palgrave Macmillan**, Cham. 145-168.
- Hammond, Timur. (2019). The politics of perspective: subjects, exhibits, and spectacle in Taksim Square, Istanbul. **Urban Geography**, 40(7), 1039-1054.
- Hudson, Leila. (2006). Late Ottoman Damascus: Investments in Public Space and the Emergence of Popular Sovereignty. Critique: **Critical Middle Eastern Studies**, 15(2), 151-169.
- Kassir, S. (2011). **Beirut**. University of California Press.
- Kubat, Ayşe Sema; Ozer, Ozlem; Gumru, F. Belgin; & Argin, Gorsev. (2015). Evaluating the impacts of an urban design project: Multi-phase Analyses of Taksim Square and Gezi Park, Istanbul. In *Proceedings of the 10th International Space Syntax Symposium*. London: Space Syntax Laboratory, The Bartlett School of Architecture, University College London.
- Lévy, Bertrand. (2012). Urban Square as the Place of History, Memory, Identity. In S. R. Dusica Drazic (ed.), (S. R. Dusica Drazic, ed.), **Memory of the City** (pp. 156-173). Belgrade: Kulturklammer.
- Murat Z. Memluk. (2013). **Designing Urban Squares**. In *Advances in Landscape Architecture* (p. Ch. 19). Rijeka: IntechOpen.
- Örs, İ. R. (2014). Genie in the bottle: Gezi Park, Taksim Square, and the realignment of democracy and space in Turkey. **Philosophy & Social Criticism**, 40(4-5), 489-498.
- Rabbat, Nasser. (2012). The Arab Revolution Takes Back the Public Space. **Critical Inquiry**, 39 (1), 198-208.
- Siramkaya, S. B. (2019). The Effect of Change in Urban Squares on Urban Identity: The Case of Konya. **Architecture Research**, 9(1): 7-15.

- اردلان، حمیدرضا (۱۳۹۶). حقیقت پیدایی میدان، میان و دُنا. ماهنامه نمایش، پیاپی ۲۱۴ (۱۹): صص ۱۸-۱۹.
- حقیریان، شیدا؛ سجاده‌زاده، حسن و کریمی مشاور، مهرداد (۱۳۹۵). اولویت بصری میدان‌های شهری از منظر کاربران (نمونه موردی: میدان های شهر همدان). فصلنامه آمایش محیط، دوره ۹، شماره ۳۵، صص ۲۳-۴۲.
- خادمیان، طلیعه و قابل رحمت، فاطمه (۱۳۹۴). کنش‌های جمعی کارناوالی و فضای شهری. فصلنامه مطالعات جامعه شناختی شهری، دوره ۶، شماره ۱۷، صص ۱۷۹-۲۱۲.
- خیرآبادی، مسعود (۱۳۷۶). شهرهای ایران. ترجمه حسین حاتمی‌نژاد و عزت‌الله مافی، نشر نیکا، مشهد.
- دلاور، علی (۱۳۹۳). روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی، چاپ ۴۱، نشر ویرایش، تهران.
- رحیمی، لیلا. (۱۳۹۷). تبیین و ارزیابی عوامل تاثیرگذار در مطلوبیت میدان شهری مطالعه موردی: میدان ساعت تبریز. فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، دوره ۸، شماره ۴، صص ۶۷-۸۸.
- سلطان‌زاده، حسین (۱۳۸۹). فضاهای شهری در بافت‌های تاریخی ایران. چاپ چهارم، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- کریر، راب (۱۳۸۳). فضای شهری. ترجمه خسرو هاشمی‌نژاد. نشر خاک.
- Al-Hagla, K. S. (2009). Evaluating new urbanism's walkability performance: A comprehensive approach to assessment in Saifi Village, Beirut, Lebanon. **Urban Design International**, 14(3), 139-151.
- Batuman, Bülent. (2015). Everywhere Is Taksim: The Politics of Public Space from Nation-Building to Neoliberal Islamism and Beyond. **Journal of Urban History**, 41(5), 881-907.
- Baykan, Aysegul; & Hatuka, Tali. (2010). Politics and culture in the making of public space: Taksim Square, 1 May 1977, Istanbul. **Planning Perspectives**, 25(1), 49-68.
- Bieber, Florian; & Brentin, Dario (eds.). (2019). **Social Movements in the Balkans: Rebellion and Protest**

East and North Africa), Bloomington: Indiana University Press.

Zakariya, Khalilah; Harun, Nor Zalina; & Mansor, Mazlina. (2015). Place Meaning of the Historic Square as Tourism Attraction and Community Leisure Space. **Procedia - Social and Behavioral Sciences**, 202, 477-486.

Stockhammer, Daniel; & Wild, Nicola. (2009). The French Mandate City, A footprint in Damascus. **ETH Studio Basel Contemporary City Institute, Middle East Studio**, 2009. P.13. From a model

Total, Faedah. (2014). **Preserving the Old City of Damascus**. Syracuse University Press.

Volk, Lucia. (2010). **Memorials and Martyrs in Modern Lebanon** (Public Cultures of the Middle